

ПАВЕЛКО Вікторія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, дошкільної та початкової освіти, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка, пров. Лицейний, 1, м. Кременець, Тернопільська область, 47003, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6372-6090>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.7>

Бібліографічний опис статті: Павелко, В. (2022) Історико-педагогічні аспекти розвитку поняття «інтеграція». *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. № 15(47), 53–60, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.7>

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ «ІНТЕГРАЦІЯ»

Анотація. Здійснено ретроспективний аналіз педагогічної спадщини відомих діячів минулого й сучасних науковців відповідно до періодів розвитку проблеми інтеграції. Визначено й узагальнено змістові аспекти поняття «інтеграція», психолого-педагогічні основи, методичні рекомендації та особливості практичної реалізації інтеграції в навчально-виховному процесі загалом на кожному з виокремлених етапів.

Зазначено й охарактеризовано періоди, коли вперше було дано змістове потлумачення в педагогічному аспекті поняття «інтеграція» та набуття ним самодостатнього значення, відокремлення від поняття «міжпредметні зв'язки». Розкрито змістове наповнення, охарактеризовано нове спрямування й практичну реалізацію міжпредметних зв'язків у цей період. Узагальнено накопичене століттями надбання з теорії й практики міжпредметних зв'язків.

Узагальнено результати досліджень сучасних учених щодо феномену інтеграції в освіті, концептуалізації наукових ідей. Зокрема визначено змістовий аспект, тотожності й відмінності понять «інтеграція» та «міжпредметні зв'язки». Висвітлено стратегію й тактику інтегрованого навчання, враховуючи змістову й кількісну (наявність однокоренових понять) багатоаспектність поняття «інтеграція», та наведено приклади його тлумачень у дидактичному контексті залежно від смислових акцентів.

Наголошено на потребі обґрунтування поняття «дидактична інтеграція», визначення її теоретичних основ, створення концептуальних положень інтегративного навчання у закладах освіти різного ступеня. Звернено увагу на виокремлення галузі наукового знання про суть, закономірності й застосування інтеграції – інтегративної та її «звуженого» поняття: едукативна інтегративна педагогіка. Зазначено, що на сучасному етапі розрізняють поняття «педагогічна інтеграція» й «інтеграція в освіті», кожне з яких реалізується у різноманітних контекстах.

Ключові слова: інтеграція, міжпредметні зв'язки, навчально-виховний процес, освіта, педагогіка, поняття.

PAVELKO Viktoriya – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogy, Preschool and Primary Education, Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy named after of Taras Shevchenko, prov. Lyceiny, 1, Kremenets, Ternopil region, 47003, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6372-6090>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.7>

To cite this article: Pavelko, V. (2022). Istoryko-pedahohichni aspekty rozvytku poniattia «intehratsiia». [Historical and pedagogical aspects of the development of the "integration" concept]. *Human Studies. Series of Pedagogy*, № 15(47), 53–60, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.7>

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE “INTEGRATION” CONCEPT

Summary. A retrospective analysis of the pedagogical heritage of famous figures of the past and modern scientists is carried out according to the periods of the integration problem development. The content aspects of the "integration" concept, psychological and pedagogical foundations,

methodical recommendations and features of the practical implementation of integration in the educational process in general at each of the individual stages are defined and summarized.

The periods when firstly the meaningful interpretation of the "integration" concept and its acquisition of a self-sufficient meaning were given according to the pedagogical aspect as well as its separation from the "interdisciplinary connections" concept are characterized. The content is revealed, the new direction and practical implementation of interdisciplinary connections during this period is characterized. The accumulated over the centuries acquisition of the theory and practice of interdisciplinary communication is generalized.

The results of the research of modern scientists regarding the phenomenon of integration in education, conceptualization of scientific ideas are summarized. In particular, the content aspect, identities and differences of the "integration" and "interdisciplinary connections" concepts are defined. The strategy and tactics of integrated education are highlighted, taking into account the substantive and quantitative (in the context of cognate concepts) multifacetedness of the "integration" concept and examples of its interpretations in the didactic context depending on semantic accents are given.

Emphasis is placed on the need to justify the "didactic integration" concept, the definition of theoretical foundations, the creation of conceptual provisions for integrative education in educational institutions of various degrees. Attention is paid to distinguishing the field of scientific knowledge about the essence, regularities and application of integration – integrology and its "narrowed" concept – educational integrology. It is noted that at the current stage, the "pedagogical integration" and "integration in education" concepts are distinguished, each of which is implemented in various contexts.

Key words: *integration, interdisciplinary connections, educational process, education, pedagogy, concepts.*

Вступ.

Виклики сьогодення зумовили необхідність масштабного реформування освіти, яке реалізувалося впровадженням Нової української школи (НУШ) на засадах компетентнісного підходу та інтегрованого навчання. Ідея інтеграції, тобто взаємопроникнення різних наукових галузей одна в одну з метою створення цілісної картини світу, у ХХІ ст. набула знову актуальності й широко використовується як в освіті, так й інших сферах суспільної діяльності та наукового знання. Водночас постала проблема, зумовлена громіздким невпорядкованим термінологічним апаратом інтеграції. Саме ґрунтовний ретроспективний аналіз змістового аспекту поняття «інтеграція» є основою для чіткості розуміння його основоположних аспектів, тлумачення, реалізації.

Аналіз останніх досліджень.

Питанням інтеграції цікавилися відомі прогресивні діячі різних поколінь, зокрема педагоги-класици. Й. Герbart, Дж. Локк, Я. Коменський, Й. Песталоцці, Ж-Ж. Руссо, К. Ушинський та ін. стверджували про необхідність формування у дитини цілісних, системних знань про світ. Ці ідеї розвивали науковці ХХ століття: про доцільність комплексного навчання зазначали О. Декролі, Г. Іваниця, Р. Кузіне, О. Музиченко, С. Френе, Я. Чепіга та інші; про необхідність

використання міжпредметних зв'язків у 50–80 рр. наголошували Б. Ананьєв, М. Махмутов, В. Сухомлинський та інші; про впровадження внутрішньопредметної інтеграції, різних форм інтегрованого навчання у 80–90 рр. писали О. Алексеєнко, Н. Бібік, П. Ерднієв, Л. Кочина, О. Савченко, В. Тименко, В. Шаталов. У ХХІ ст. продовжують наукові розвідки ідеї інтеграції в освітньо-педагогічному контексті І. Бех, Н. Бібік, І. Большакова, Ю. Галатюк, С. Гончаренко, Є. Іваненко, М. Іванчук, О. Іонова, А. Кендюхова, І. Козловська, Л. Кочина, В. Паламарчук, О. Савченко, Н. Стучинська, О. Титар, Т. Шанскова та інші.

Мета статті – історико-змістовий аналіз поняття «інтеграція» на різних етапах розвитку педагогічної науки й освіти.

Виклад основного матеріалу.

Змістове потлумачення поняття «інтеграція» в педагогічному аспекті вперше було дано в ХVІІ столітті Я.-А. Коменським. У «Великій дидактиці» стверджується: «Все, що у взаємному зв'язку, повинне викладатися у такому ж зв'язку» (Коменський, 1940, с. 146). «Природа все з'єднує постійними зв'язками. ... Звідси виходить: 1. Наукові заняття всього життя повинні бути так розподілені, щоб скласти одну енциклопедію, в якій усе повинне випливати з спільного кореня і стояти на своєму власному місці» (Коменський, 1940, с. 139). Практична реалізація міжпредметних зв'язків

запропонована чеським педагогом у навчальному матеріалі книги «Видимий світ у малюнках». 150 коротких статей, ілюстрованих малюнками, містять як стислі відомості про природу, Всесвіт, діяльність людини й суспільні відносини, так і навчальний матеріал з рідної та латинської мов.

Дж. Локк наголошує на необхідності поєднання загальної освіти з прикладною, тобто традиційного навчання з опануванням основ ремесел. У працях «Дослід про людський розум», «Деякі думки про виховання», «Про користування розумом» та ін. зазначає про зміст освіти, в якому один предмет має наповнюватися елементами й фактами іншого (Бабенко, 2011, с. 35).

В XVIII столітті Ж.-Ж. Руссо шукає «засоби, щоб зближувати всю масу уроків, розсіяних в багатьох книгах, звести їх до однієї загальної мети, яку легко було б бачити, цікаво простежити» (Вознюк, 2013, с. 709). У творі «Лінггард і Гертруда» Й.-Г. Песталоцці інтеграція розуміється як метод навчання (Коханко, 2004, с. 94). Пропонується поєднувати навчання дітей з працею, тому що це відповідає їх природному прагненню до діяльності. Тобто відомими представниками XVII–XVIII ст. поняття «інтеграція» тотожне ідеї взаємопов'язаного вивчення предметів, міжпредметних зв'язків в одночасному поєднанні з диференціацією навчання.

У XIX столітті поняття «інтеграція» набуває поширення у різних сфери матеріального й духовного життя суспільства та в освіті зокрема. Проаналізуємо в цьому контексті педагогічну спадщину Й. Гербарта, Ф. Дістервега, К. Ушинського. Й. Гербарт у своїх працях висловлює думку, що світ складається з незмінних найпростіших сутностей («реалів»), які вступають у різні зв'язки. Навчання ділить на чотири етапи (принципи): ясність (зрозумілість); асоціація; система (інтеграція) – можливість самостійно складати картину світу та метод (Бабенко, 2011, с. 35). Перші два – це здобуття знань, а третій і четвертий етапи – об'єднання того, що було засвоєно раніше. Відповідно, вибудовується своєрідний «місток» для оволодіння новими знаннями, бо «сфера розумового середовища» виявляється у здатності відтворити раніше набуті знання в зв'язку з тими, які засвоюються нині (Кулішов, 2021, с. 7). Німецький педагог першим зробив спробу обґрунтувати необхідність інтеграції в процесі навчання.

У роботі Ф. Дістервега «Керівництво до освіти німецьких учителів» йдеться про поняття «міжпредметні зв'язки» та практичне розв'язання цієї проблеми (Бабенко, 2011, с. 36). Звертається увага на необхідність взаємозв'язку знань (Вознюк, 2013, с. 709). К. Ушинський надавав великого значення інтегрованим курсам для формування світогляду. Про це зазначається у статті «Педагогічна подорож до Швейцарії». У праці «Людина як предмет виховання» обґрунтовується доцільність зв'язків між предметами дослідження та явищами як з точки зору педагогіки, так і психології. Розробив аналітико-синтетичний метод навчання грамоти, який ґрунтується на інтеграції письма й читання (Ушинський, 1983, с. 232). К. Ушинський є основоположником методики використання міжпредметних зв'язків

Тобто прогресивні педагоги XIX ст. звертали увагу на залежність між гармонійним розвитком особистості й водночас розумінням, вмінням використовувати психолого-педагогічні аспекти, і взаємозв'язки реального світу загалом та навчальних дисциплін зокрема. Обґрунтували як теоретичні, так і практичні основи реалізації міжпредметних зв'язків та методичні рекомендації інтегрованого курсу. Все це сприяло набуттю значимості й розвитку проблеми інтеграції в педагогіці та освіті.

На рубежі XIX–XX століть сфера використання поняття «інтеграція» стрімко розширюється – це наука, філософія, психологія, економіка, географія тощо. Ідея інтегрування продовжує набувати значного розповсюдження й у педагогіці Дж. Дьюї, Ж. Декролі та ін. Дж. Дьюї запропонував у 1918 р. новий підхід – предметно-комплексну основу побудови системи освіти (комплексний метод або метод проєктів). Предметоцентризм змінили комплексні теми, «розширення» яких, зокрема й змісту освіти в цілому, відбувалося відповідно до вікових особливостей учнів. Діти самостійно обирали тему проєкту й у практичній діяльності набували знання. Однак вони були досить вузькими або поверховими (Бабенко, 2011, с. 36; Коханко, 2004, с. 95).

Ж.-О. Декролі основою своєї концепції обрав міжпредметні зв'язки. Практична її реалізація відбувалася в створеній ним школі. Навчальна програма складалася навколо так званих «центрів інтересів» (Бабенко, 2011, с. 37). Р. Кузіне запропонував «метод вільної групової діяльності» для учнів

початкової школи. Урок мав будуватися навколо комплексної теми, яка охоплювала різні навчальні предмети (Коханко, 2004, с. 95).

У 20-ті рр. ХХ ст. прогресивні педагоги інтеграцію розуміють як новий підхід до побудови навчальних планів і програм. Він отримав назву «комплексний підхід», Його мета – встановити взаємозв'язок закладу вищої освіти з життям. У комплексних програмах знання, вміння й навички обумовлюються трьома основними ідеями: природа, суспільство, праця. Концепцію комплексності в Україні розробив відомий педагог Г. Іваниця й описав у своїй праці "Комплексний метод" (1923). Його автор розуміє як один із важливих факторів творення нової школи. Комплексність – це «активно-комплексне навчання», увага зосереджується на навчальному матеріалі та особливостях його застосування (Бабенко, 2011, с. 37; Коханко, 2004, с. 85-86).

Авторські концепції комплексності відрізнялись одна від одної як за розумінням комплексу, так і гносеологічно – виходили з різних методологічних позицій. Водночас відіграли значну роль у розвитку педагогічних ідей в Україні, оскільки були не лише теоретичними положеннями, а й втілені в підручниках, в практику роботи навчальних закладів (Сухомлинська, 1996, с. 206).

На початку 30-х рр. питання комплексного підходу й комплексних програм стає суперечливим та критикується педагогами, котрі вважали, що надмірне комплексування призвело до повного заперечення предметів. Водночас науковці вбачали позитивний результат від застосування комплексного підходу при складанні навчальних планів і програм. Радянська школа того часу надовго повертається до традиційної предметної системи навчання. «Як результат, інтеграція витіснилася в позаурочну роботу – гуртки, технічні станції, станції юннатів, – де знання з різних дисциплін стихійно об'єднувалися у процесі дитячої творчості» (Бабенко, 2011, с. 37).

У другій половині ХХ століття проблема інтеграції охоплювала не лише сферу знань, а й різноманітні форми людського досвіду, культурні цінності. Обумовлювалося це науково-технічною революцією, яка призвела до «інформаційного буму» та необхідності ущільнення й систематизації знань (Іванченко, 2009, с. 241). У радянській освіті посиленню інтересу до інтеграції сприяв закон 1958 року про укріплення зв'язку школи з життям та подальший розвиток системи народної освіти.

Дослідники вважають, що цей закон дав новий поштовх «міжпредметній інтеграції у формі міжпредметних зв'язків» (Іванченко, 2009, с. 241). Інтеграція в педагогічному процесі розуміється як системний підхід до навчання. Науковцями це визначається як взаємозв'язок різних явищ, що узгоджуються з фізіологічним і психологічним поняттям про системність у роботі мозку.

В 60-тих роках ХХ ст. виникає нове розуміння поняття. Інтеграції – це міжпредметні зв'язки. Поступово воно поширюється в педагогіці і як термін, і як практичний аспект, тобто відбувається застосування таких зв'язків у навчально-виховному процесі школи. У цей період одним із найбільш вдалих прикладів інтеграції різних видів діяльності, об'єднаних однією метою, є «уроки мислення в природі» В. Сухомлинського.

70-ті рр. ХХ ст. характеризуються позитивним впливом на інтеграційні процеси досягнень психологічної науки та спрямуванням їх до змістових, системних, дидактичних відношень між навчальними предметами. Набуває популярності ідея формування цілісного світогляду у навчанні (Іванченко, 2009, с. 242).

Тобто у 50–70 роках ХХ ст. поняття «інтеграція» в освіті, педагогіці асоціюється з міжпредметними зв'язками. В подальшому в трактуванні цих понять відбулися історичні зміни. Узагальнимо надбання «з теорії і практики міжпредметних зв'язків, а саме:

- обґрунтовувалася об'єктивна необхідність відображати реальні взаємозв'язки реального світу в навчальному процесі;
- підкреслювалася світоглядна функція міжпредметних зв'язків, їх роль у загальному розумовому розвитку тих, хто навчається;
- виявлявся їх позитивний вплив на формування системи знань;
- робилися спроби готувати викладачів до реалізації міжпредметних зв'язків;
- розроблялася методика скоординованого викладання різних навчальних предметів» (Іванченко, 2009, с. 242). Ці надбання стали міцним підґрунтям для подальшого розвитку педагогічної і методичної науки.

80-і роки ХХ століття – етап власне інтеграції, коли уточнюється, поглиблюється зміст понять «міжпредметні зв'язки» та «інтеграція». «Відтепер в педагогіку було введено й широко почало використовуватись поняття «інтеграція». Інтеграція визначається як засіб формування всебічно розвиненої особистості

та практично реалізується в інтегрованих навчальних курсах як у початковій, так і в середній школі» (Бабенко, 2011, с. 38). Набуває іншого спрямування й практична реалізація міжпредметних зв'язків – в програму вводиться спеціальний розділ «Міжпредметні зв'язки» (1981–1982 навчальний рік). Мета – допомагати вчителям пов'язувати нові навчальні теми з опорними.

Н. Лесняк зазначав: «Якщо раніше терміни «міжпредметні зв'язки» та «інтеграція навчального матеріалу» вживалися як синоніми, то у цей період намітилася їх диференціація. У тих випадках, коли один предмет є основним, а відомості з іншого викладаються лише в допоміжній ролі з метою повторення, прискорення процесу навчання чи закріплення знань, умінь і навичок, є підстава говорити про міжпредметні зв'язки. Інтеграція – це створення нового цілого на основі виявлення однотипних елементів і частин у кількох раніше різних одиницях, пристосування їх у раніше неіснуючий моноліт особливої якості» (Бабенко, 2011, с. 37).

На початку 90-их років минулого століття актуальним стало формування власної проблематики інтеграції, оскільки необхідність інтегративного підходу в освіті вже була очевидною. «Розрізнені елементи інтегративних процесів різних рівнів на цей час практично досліджені та вимагають переходу до завершального етапу: пізнання внутрішніх взаємозв'язків раніше ізольованих частин і елементів» (Козловський, Козловська, 2014, с. 7). На кінець ХХ ст. вчені прагнуть дослідити феномен інтеграції в освіті, систематизувати й концептуалізувати свої наукові ідеї, вивчаючи передовий педагогічний досвід. Це зумовило швидке зростання кількості досліджень з даної проблематики як на загальнонауковому рівні, так і в освітньому аспекті.

Процес становлення й розвитку інтеграції у ХХ столітті, А. Кендюхова характеризує послідовністю трьох етапів. 1) практичні спроби інтеграції знань з різних предметів відносно будь-якої загальної проблеми; 2) застосування у навчально-виховному процесі відповідно дібраних запитань, вправ міжпредметного характеру; 3) практична реалізація в інтегрованих навчальних курсах, інтеграція визначається як засіб формування всебічно розвиненої особистості (80-90-ті рр.) (Кендюхова, 2003).

Для початку ХХІ ст. актуальним залишилося дослідження змістового аспекту

й тотожності понять «інтеграція» та «міжпредметні зв'язки». З одного боку ці поняття тісно пов'язані, «адже введення в педагогічний тезаурус терміну «інтеграція» відбулося на базі розробленої теорії МПЗ (авт. *міжпредметні зв'язки*), і значення їх принципово не відрізнялось: МПЗ – взаємна узгодженість змісту освіти в межах традиційних навчальних предметів і факультативів; інтеграція – об'єднання змісту освіти в межах інтегрованих курсів. Звідси інтеграцію нерідко ототожнюють з поняттям «МПЗ» (Жуков, 2020, с. 19).

Водночас є думка вчених, яку ми також підтримуємо, що ці поняття близькі, але не тотожні. Наприклад, О. Савченко зазначає, що міжпредметні зв'язки – це «моменти уроків», які покращують розуміння конкретного поняття. Під час інтегрованого уроку використовується зміст різних предметів, несхожі між собою види діяльності, підпорядковані одній темі. М. Фіцула стверджує, що мета міжпредметних уроків – «спресувати» матеріал кількох предметів, інтегрованих – подавати блоками матеріал кількох тем (Жуков, 2020, с. 20).

На сучасному етапі розрізняються й поняття «інтеграція в освіті» та «педагогічна інтеграція». «Інтеграція в освіті відображає природну єдність процесів, які відбуваються в людині та її діяльності, що пов'язана з пізнанням. Педагогічна ж інтеграція передбачає здатність педагога бачити, пояснювати та враховувати під час організації діяльності (власної та учнів) цілісність особистості та процесів її навчання і виховання» (Жуков, 2020, с. 19). Активно досліджує українська педагогіка стратегію й тактику інтегрованого навчання. Водночас варто враховувати, що поняття «інтеграція» загалом є багатоаспектним змістово й кількісно у контексті однокорених понять (інтеграція, інтегральний, інтегративний, інтегратор, інтеграційний, інтегрований, інтегрування, інтегрувати, вінтегрувати).

Наведемо приклади тлумачень поняття у дидактичному контексті залежно від смислових акцентів, тобто інтеграція – це:

– стан зв'язаності окремих диференційованих частин і функцій системи в ціле, а також процес, що призводить до такого стану (розкриття суті поняття) (С. Трубачева);

– процес і результат, що формує цілісність як єдину якість на основі багатьох інших (М. Іванчук);

– цілеспрямоване об'єднання, синтез деяких навчальних дисциплін у самостійну систему цільового призначення для забезпечення

цілісності знань і умінь (мета реалізації) (В. Сидоренко);

– процес взаємопроникнення, але не поглинання одним іншою, а їх єдність, збереження взаємодіючих систем і налагодження між ними взаємних контактів (зв'язок в інтегрованій системі) (М. Сова);

процес об'єднання в ціле будь-яких елементів, і, як результат, виникнення, виявлення їх нових властивостей (суть системних зв'язків) (І. Яковлєв);

– впорядкування неоднорідних складових у деяку цілісність, систему, що має потенціал розвитку. Інтеграція тісно взаємодіє з такими категоріями, як система, цілісність, комплексність (характеристика системи) (В. Готт) (Рудницька, Тарнавська, 2018, с. 48].

Сучасна педагогіка інтегроване навчання визначає як систему, що поєднує знання з різних навчальних предметів у єдине ціле, та спрямована на формування в учнів цілісного сприйняття світу. (Шанскова, 2019, с. 507). Виокремлюються «три форми організації навчання на інтеграційній основі: міжпредметні зв'язки (міжпредметна інтеграція та інтеграція наукових знань), трудова школа (інтеграція теоретичного і виробничого навчання)» (Іваненко, 2009, с. 243).

Українські науковці, зокрема С. Гончаренко, І. Козловська, В. Моштук, Я. Собко та ін., дослідження спрямовують на обґрунтування поняття «дидактична інтеграція», визначення її теоретичних основ, створення концептуальних положень інтегративного навчання у закладах освіти різного ступеня. Результатом є виокремлення галузі наукового знання про суть, закономірності та застосування інтеграції – інтегративної та пропозиція її «звуженого» поняття: едукативна інтегративна логіка, яка досліджує інтегративні процеси в межах теорії освіти (Козловський, Козловська, 2014, с. 7).

Інтегративні тенденції в сучасній освіті починають реалізуватися як закони. «Теорія інтеграції існує сьогодні у широкому, нестрогому сенсі як комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих лише на тлумачення

чи використання інтеграції в освіті. Для побудови теорії інтеграції знань у строгому сенсі необхідно подолати ряд об'єктивних і суб'єктивних труднощів, які гальмують впровадження результатів наукових досліджень інтегративних процесів у практику роботи навчальних закладів» (Козловський, Козловська, 2014, с. 7).

Сьогодні інтеграція в освіті реалізується у різноманітних контекстах. Зокрема як фактор гуманізації процесу навчання, сприяючи формуванню у школярів цілісного погляду й сприйняття світу. «Реалізація ідей інтеграції і гуманітаризації передбачає докорінну перебудову не лише педагогічного мислення, а й усієї системи освіти – вихід педагога за межі власного предмета, що дає змогу осмислювати фактичний матеріал з позиції філософії, здійснювати міжпредметні зв'язки, усвідомивши місце своєї дисципліни в загальній системі культури» (Кулішов, 2021, с. 14).

Висновки.

Отже, поняття «інтеграція» у педагогічному й освітньому контексті має глибоке історичне коріння. Інтеграція виникла у результаті пошуку способів відображення цілісності природи у змісті навчального матеріалу, водночас термін «інтеграція» не використовувався. В освітніх виданнях з'являється лише у першій половині 80-х років ХХ століття та починає функціонувати в педагогіці як самостійне наукове поняття.

На різних етапах розвитку педагогічної науки й освіти змінювався рівень потреби в інтеграції, її змістове наповнення. Найбільшого поширення набуло тлумачення, пов'язане з ідеєю міжпредметних зв'язків, а також комплексного методу, комплексності навчання. Сьогодні інтеграція набуває масштабності й переходить в площину масової освіти. Водночас це актуальна педагогічно різноаспектна проблема, яка потребує подальшого дослідження й відображає тенденції й вимоги сучасного життя. Перспективи наукових розвідок вбачаємо у вивченні теоретико-практичних основ інтеграції знань молодших школярів та готовності до неї педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко А. Генеза проблеми інтеграції знань в історико-філософському та психолого-педагогічному аспектах. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки. 2011. Вип. 97. С. 34–40.
2. Вознюк О.В., Знаннева інтеграція як основа інтердисциплінарності педагогіки, *Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny*, 2013. S. 707–717.

3. Жуков В.П. Формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до інтегрованого навчання учнів основної школи: дис. д-ра філософії. 011 Освітні, педагогічні науки. Харків, 2020. 366 с.
4. Іванченко Є.А. Передумови виникнення інтеграції в історії педагогічної думки. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2009. № 3 (56). С. 237–243.
5. Кендріхова А.А. Інтеграційні процеси в системі післядипломної педагогічної освіти. Імідж сучасного педагога. 2003. № 9. С. 20–29.
6. Козловський Ю., Козловська І. Теоретичні основи та можливості практичного застосування едукативної інтегративної педагогії. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія педагогічні науки. 2014. № 41. С. 7–11.
7. Коменський Я.А. Велика дидактика. Вибрані педагогічні твори / під. ред. Красновського А.А. К.: «Радянська школа», 1940. Т.1. 248 с.
8. Коханко О.Г. Історичні аспекти розвитку інтегрованого підходу в освіті. Науковий вісник НПУ ім. М.П. Драгоманова. Теорія і практика навчання та виховання. 2004. Серія 17. С. 93–100.
9. Кулішов В.С. Теоретичні і методичні аспекти проведення інтегрованих занять у закладі професійної освіти на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод. посіб. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2021. 68 с.
10. Нариси історії українського шкільництва (1905–1933): навч. посіб. / за ред. О.В. Сухомлинської. К.: Заповіт, 1996. 304 с.
11. Рудницька Н., Тарнавська Н. Дидактична суть інтеграції та способи її реалізації в процесі навчання математики в закладі дошкільної освіти та початкової школи. Молодь і ринок. 2018. № 7. С. 46–51.
12. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. / Скл. і підг. Є.Д. Дніпров. Київ: «Радянська школа», 1983. Т. 2. 360 с.
13. Шанкова Т.І. Сучасні пріоритети професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення інтегрованих уроків. Директор школи, ліцею, гімназії. Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України в контексті інтеграції до світового освітнього простору» 2, 4 (82). 2019. № 6. С. 504–514.

REFERENCES

1. Babenko, A. (2011). Henezha problemy intehratsii znan v istoryko-filosofskomu ta psykhologo-pedahohichnomu aspektakh [The genesis of the problem of knowledge integration in historical-philosophical and psychological-pedagogical aspects]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Vinnychenka. Serii: pedahohichni nauky. Vyp. 97* [in Ukraine].
2. Vozniuk, O.V. (2013). Znannievaintehratsiia yakosnova interdystyplinarnostipedahohiky, Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny, S. 707–717.
3. Zhukov, V.P. (2020). Formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva do intehrovanoho navchannia uchniv osnovnoi shkoly [Formation of readiness of the future music teacher for integrated education of elementary school students]: dys. d-ra filosofii. 011 Osvitni, pedahohichni nauky. Kharkiv [in Ukraine].
4. Ivanchenko, Ye.A. (2009). Peredumovy vynyknennia intehratsii v istorii pedahohichnoi dumky [Prerequisites for the emergence of integration in the history of pedagogical thought]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. № 3 (56)* [in Ukraine].
5. Kendriukhova, A.A. (2003). Intehratsiini protsesy v sistemii pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity [Integration processes in the system of postgraduate pedagogical education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha. № 9* [in Ukraine].
6. Kozlovskiy, Yu., & Kozlovska, I. (2014). Teoretychni osnovy ta mozhlyvosti praktychnoho zastosuvannia edukatsiinoi intehrolohii [Theoretical foundations and possibilities of practical application of educational integrology]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: pedahohichni nauky. 2014. № 41* [in Ukraine].
7. Komenskiy, Ya.A. (1940). Velyka dydaktyka [Great didactics]. *Vybrani pedahohichni tvory / pid. red. Krasnovskoho A.A. K.: «Radianska shkola», T.1* [in Ukraine].
8. Kokhanko, O.H. (2004). Istorychni aspekty rozvytku intehrovanoho pidkhodu v osviti [Historical aspects of the development of an integrated approach in education]. *Naukovyi visnyk NPU im. M.P. Drahomanova. Teoriia i praktyka navchannia ta vykhovannia. Serii 17* [in Ukraine].
9. Kulishov, V.S. (2021). Teoretychni i metodychni aspekty provedennia intehrovanykh zaniat u zakladi profesiinoi osvity na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu [Theoretical and methodological aspects of conducting integrated classes in a professional education institution based on the competence approach]: *navch.-metod. posib. Bila Tserkva: BINPO DZVO «UMO» NAPN Ukrainy* [in Ukraine].
10. Narysy istorii ukrainskoho shkilnytstva (1905–1933) [Essays on the history of Ukrainian schooling (1905–1933)]: *navch. posib. / za red. O.V. Sukhomlynskoï. K.: Zapovit, 1996* [in Ukraine].
11. Rudnytska, N., & Tarnavska, N. (2018). Dydaktychna sut intehratsii ta sposoby yii realizatsii v protsesi navchannia matematyky v zakladi doshkilnoi osvity ta pochatkovoï shkoly [Tarnavska N. Didactic essence of integration and methods of its implementation in the process of teaching mathematics in preschool and primary school]. *Molod i rynek. № 7* [in Ukraine].

12. Ushynskiy, K.D. (1983). Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]: u 2 t. / Ckl. i pidh. Ye.D. Dnieprov. Kyiv: «Radianska shkola». T. 2 [in Ukraine].

13. Shanskova, T.I. (2019). Suchasni priorytety profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do provedennia intehrovanykh urokiv [Modern priorities of professional training of future primary school teachers for conducting integrated lessons]. Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii. Spetsialnyi tematychnyi vypusk «Vyscha osvita Ukrainy v konteksti intehratsii do svitovoho osvitnoho prostoru» 2, 4 (82). № 6 [in Ukraine].